

მანანა მიქაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
Manana.mikadze@atsu.edu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.33>

ოტია იოსელიანის სიმფონია ლექსიკონისათვის - თანამედროვე ტენდენციები და ძირითადი სტრუქტურული ტიპები

საკვანძო სიტყვები: ოტია იოსელიანი, სიმფონია-ლექსიკონი, ენის ლექსიკური ფონდი

კარგა ხანია, რაც ქართულ მეცნიერებაში გაჩნდა მოთხოვნა ამა თუ იმ მწერლის სიმფონია ლექსიკონის შესაქმნელად. **სიმფონია** -ლექსიკონი, რომელშიც სრულად აღინუსხება ამა თუ იმ მწერლის, ან რომელიმე ცალკეული თხზულების ლექსიკა. ამგვარ ლექსიკონს სიმფონიურ ლექსიკონს უწოდებენ. გამოიყენება აგრეთვე ტერმინი ს-ლექსიკონი, რომელიც იმით განსხვავდება სიმფონიისგან, რომ ამ უკანასკნელში სახელწოდების სიტყვაფორმათა სტატისტიკასთან ერთად, სიტყვის განმარტებაც არის წარმოდგენილი (ა. შანიძე). სიმფონია გულისხმობს მოცემულ სალექსიკონო ერთეულთან შესაბამისი ფუძის სიტყვაფორმათა სრულ თავმოყრას. ამ თვალსაზრისით სიმფონია სიხშირულ მონაცემებსაც შეიცავს. სიმფონიის თითოეულ სიტყვაფორმას შეიძლება ახლდეს მოკლე ილუსტრაცია.

ქართულმა ფილოლოგიურმა მეცნიერებამ უკვე შექმნა გარკვეული ტრადიცია ძეგლების სიმფონია-ლექსიკონების შედგენისა, მაგალითად, უკვე არსებობს პროფ. ივანე იმნაიშვილის მიერ შედგენილი "ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი" (თბ., 1948-1949), აკად. აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით შედგა და გამოიცა „ვეფხისტყაოსნის სიმფონია“, (თბ.,1956), ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა შეადგინა და გამოსცა „ვეფხისტყაოსნის“ ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსი“, ასევე „ქართლის ცხოვრების სიმფონია“ (თბ.,1986), თსუ-ს მიერ შედგენილია „ახალი აღთქმის წიგნთა სიმფონია-ლექსიკონი“ კ.კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მიერ შედგენილია „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლთა სიმფონია-ლექსიკონი“ (თბ., 1987), თ. და ც. სანიკიძეების მიერ შედგენილია „გალაკტიონ ტაბიძის ენის ლექსიკონი“, ალ. ჭინჭარაულის მიერ შედგენილია „ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი“ (თბ., 1980), მიხეილ ალავიძემ შეადგინა „დავით კლდიაშვილის ლექსიკონი“ (ქუთაისი, 1981).

მწერლის სიმფონია-ლექსიკონის შედგენა მეტად შრომატევადი და მეცნიერებისათვის აქტიურად გამოსაყენებელი საქმეა, რომელიც ამდიდრებს ენის ლექსიკურ ფონდს და არ ამღვეს არც ერთ სიტყვას დაკარგვისა და მივიწყების საშუალებას.

ქართველ მწერალთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია XX საუკუნის პროზაიკოსს ოტია იოსელიანს, თავისი მდიდარი სალექსიკონო კორპუსით, სინონიმთა უხვი გალარეით, იდიომთა და ფრაზეოლოგიზმთა სიუხვით, ამოუწურავი დიალექტოლოგიური ცნებებით, დიალექტში შემონახული, მწერლის მიერ მოპოვებული მხატვრული ტექსტის

მეშვეობით სალიტერატურო ენაში შემოტანილი სიტყვები ფაქტობრივად ენის სარეზერვო ფონდს წარმოადგენს. ოტია იოსელიანის მხატვრულ თხზულებებში წარმოჩენილი ორიგინალური სიტყვა-თქმების საფუძველი სწორედ დიალექტური ლექსიკაა, ზოგჯერ - ქართველური ენობრივი მასალაც. ამ სიტყვებს თავად მწერალი „ბეზიას ლექსიკონს“ ეწოდებს. სოციუმის ენობრივი ხატი საუკეთესოდ აკუმულირდება ფრაზეოლოგიზმებში. ფრაზა იდიომა არის არა მხოლოდ მეტაფორული აზროვნების შედეგი, არამედ საზოგადოებაში მის მიერ დაგროვილი გამოცდილების, წარმოდგენებისა და ყოფითი ჩვეულებების ენაში აღბეჭდვის საშუალებაც.

მწერლის სიმფონია ლექსიკონი, უპირველეს ყოვლისა, არის იმ ლექსიკური მასალის ამსახველი, გარკვეული წესით დალაგებული და განმარტებული სიტყვები თუ გამოთქმები. რომლებსაც ესა თუ ის შემოქმედი აქტიურად გამოიყენებს. ზეპირი მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ბევრი საინტერესო დიალექტური ფორმა სწორედ მწერლის ენაში წარმოჩნდება.

მწერლის სპეციფიკური ენობრივი ნაკადი, რა თქმა უნდა, მეტ-ნაკლებად ასახული სხვადასხვა ლექსიკონსა თუ კრებულში, სადაც ლექსიკური ერთეულები წარმოდგენილია არა მარტო როგორც საყოველთაოდ გავრცელებული სიტყვათა საილუსტრაციო მასალა, არამედ - როგორც დიალექტურ მონაცემთა სანდო წყაროც. მაგრამ მწერლის ლექსიკონის შედგენას მაინც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან აქ სრულად არის თავმოყრილი ყველა ის სიტყვა თუ გამოთქმა, რომელსაც შემოქმედი გამოიყენებს.

ლექსიკონში წარმოდგენილ ლექსიკურ ნიმუშებზე გაკეთებული საკვალიფიკაციო ნიშნების ნუსხა შეიძლება დაიყოს სამ ჯგუფად:

1. საკუთრივ ლექსიკური (ლექსიკოლოგიური და ლექსიკოგრაფიული) კვალიფიკაციები, რომლებიც იძლევა სალექსიკონო ერთეულების სემანტიკური სტატუსისა და მიმართებების დახასიათებას (საპირისპირო... კნინობითი... სპეციალური...);

2. სტილისტიკური, რომლებიც ასახავს სიტყვის ფუნქციონალურსა და ემოციურ-შეფასებით ასპექტებს (ფიგურალური... პოეტური... ვულგარული...).

3. გრამატიკული, რომელთა დანიშნულებაა ქართული სალიტერატურო ენის ფორმაწარმოებათა ძირითადი სისტემის (შესაბამისად - სტრუქტურების) წარმოდგენა (გარდამავალ-გარდაუვალი, სტატიკური, სუბიექტური ქცევა...).

4. მორფოლოგიური დამუშავება გულისხმობს სიტყვათა მორფოლოგიურ სეგმენტაციას, ფორმაუცვლელი სიტყვები აისახებიან თავისი ერთადერთი ფორმით, ხოლო ფორმაცვალეობადები (სახელები ტრადიციულად - მხ. რიცვის სახელობითი ბრუნვით. რაც შეეხება ზმნებს, მათ წარმოვადგენთ მესამე პირის ფორმით, ხოლო მაგალითებს როგორც ტექსტებშია მოცემული დალაგებულს სერიებისა და მწკრივების მიხედვით სუბიექტური და ობიექტური წყობით. რამეთუ კონტექსტი ყველაზე უკეთ წარმოაჩენს სემანტიკურ ნიუანსს.

ოტია იოსელიანის სიმფონია-ლექსიკონში სიტყვები განლაგდება იმ პრინციპების მიხედვით, რომლებიც შეიმუშავეს ჩვენმა დიდმა ენათმეცნიერებმა აკაკი შანიძემ და ივანე იმნაიშვილმა.

სახელები ბრუნვათა მიხედვით იქნება მოცემული: წრფელობითი, სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი, ვითარებითი, წოდებითი. ამასთან გავითვალისწინებთ შემდეგს: თუ ხმოვანფუძიან სახელს ახლავს წრფელობითში მდგომი მსაზღვრელი, სახელის ფორმას მივიჩნევთ წრფელობითად, ხოლო თუ სახელობითში მდგომი მსაზღვრელია, მაშინ სახელის ფორმას სახელობითად ჩავთვლით. სწორედ ამიტომ

გარეგნულად ერთგვარი ფორმები (მაგალითად მამა ტიპისა) სხვადასხვა ადგილას მოხვდება იმის მიხედვით, წრფელობითია საგულვებელი, თუ – სახელობითი.

ემფატიკურხმოვნთან ფორმებს განვითავსებთ გაუვრცობელ ფორმათა შემდგომ

ცალკე მდგომი თანდებულიანი ფორმები არ გამოიყოფა და ისინი გათანაბრდება მარტივი ბრუნვების ფორმებთან. საერთოდ ჯერ განვითავსებთ ბრუნვის მარტივ ფორმას, შემდგომ გავრცობილს, შემდეგ თანდებულიანს, ბოლოს კი ნაწილაკიანს.

მრავლობითი რიცხვის ფორმებს განვალაგებთ (ჯერ ებიანს, შემდგომ ნართანანს) მხოლოდითი რიცხვის ფორმათა შემდგომ.

ზმნური ფორმების დალაგების დროს ამოსავალ ფორმად მივიჩნევთ ზმნის მესამე პირის ფორმას აწმყოს მწკრივში, ზმნები განლაგდება სერიებისა და მწკრივების მიხედვით ჯერ სუბიექტური წყობის, შემდეგ ობიექტური წყობის ზმნები.

ცალკე გამოვყოფთ ანთროპონიმებს (ადამიანის სახელსა და გვარებს), ტოპონიმებს (გეოგრაფიულ სახელებს), ეთნიკურ სახელებს, არქაიზმებსა და ნეოლოგიზმებს. .

სიტყვის ფუნქციურ-სტილისტიკური ღირებულება წარმოადგენს მის ერთ-ერთ არსებით თვისებას, რომელიც აუცილებლად საჭიროებს ლექსიკოგრაფიულ ინტერპრეტაციას. ლექსიკოგრაფიულ საშუალებას/ხერხს, რომელიც აღინიშნება ლექსიკური ერთეულის ფუნქციურ-სტილისტიკური თვისებებზე, წარმოადგენს სტილისტიკური კვალიფიკაცია, რომელიც მოცემულია სიტყვის განმარტებაში შეკვეცით - თავისებური სტილისტიკური მარკერი. ამგვარი მარკერების მეშვეობით ლექსიკონი ასრულებს თავის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას - კოდიფიცირების ფუნქციას.

სტილისტიკური მარკერების სისტემის პრობლემა და ამ სიტყვის უნიფიცირების საკითხი წარმოადგენს როგორც კონტრასტულ ლექსიკოგრაფიის, ასევე მთლიანად კონტრასტული ლინგვისტიკის კარდინალურ საკითხებს.

ოტია იოსელიანი 910 ნაწარმოების ავტორია: რომანები, მოთხრობები, ნოველები, პიესები, ლექსები. ყველა ეს ნაწარმოები დამუშავდა წარმოდგენილი მეთოდულით.

Manana Mikadze

Akaki Tsereteli State University

Manana.mikadze@atsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.33>

Otia Ioseliani's symphony for the dictionary – modern trends and basic structural types

Abstract

It has been a long time since there has been a demand in Georgian science to create a symphony dictionary of this or that writer. Symphony-dictionary is a dictionary in which the vocabulary of this or that writer or any individual works is fully listed. Such a dictionary is called a symphonic dictionary.

Compliting a writer's Symphony-dictionary is a very time-consuming and actively used work for scientists, which enriches the lexical fund of the language and does not allow a single word to be lost or forgotten.

A special place among Georgian writers has Otia Ioseliani with his rich lexical corpus, abundant gallery of synonyms, abundance of idioms and phrases, inexhaustible dialectological concepts. The basis of their original words-sayings presented in the artistic works of Otia Ioseliani is precisely the dialect vocabulary, sometimes also the georgian language material.

Otia Ioseliani is the author of 910 works: novels, stories, plays, poems. All these works were processed using the presented method.

Key words: Otia Ioseliani, Symphony-dictionary, lexical fund of the language